

بررسی آثار محیطی گردشگری بر سکونتگاههای روستایی (مورد: روستاهای کوهپایه‌ای شهرستان بابل)

وحید ریاحی^۱ و مرتضی مهرعلی تبار فیروزجایی^۲

چکیده

رونق گردشگری در هر مکان جغرافیایی در کنار پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی، اثرات زیست محیطی به همراه دارد که در صورت ادامه یافتن آثار منفی گردشگری می‌تواند خسارت‌های جبران ناپذیری را به بار آورد. در این پژوهش تلاش شده است آثار زیست محیطی حضور گردشگران روستایی در محدوده مورد مطالعه ارزیابی شود. روش تحقیق در این مطالعه توصیفی-تحلیلی و همبستگی است که داده‌های آن براساس مطالعات میدانی گردآوری شده است و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۷۵ نفر از روستائیان با سابقه بیش از پانزده سال سکونت با استفاده از روش نمونه‌گیری سیستماتیک ساده مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. در نهایت، داده‌ها در چارچوب نرم‌افزار Spss و Excel با استفاده از آزمون‌های آماری تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه تغییرات مثبتی را در متغیرهای افزایش آگاهی زیست محیطی، بهبود شبکه معابر داخل روستا، افزایش جاذبه بصری و بهبود معماری روستایی، بهبود کیفیت ساختمان‌های مسکونی، بهبود کیفیت بناهای مذهبی و بهبود وضعیت دفن بهداشتی زباله‌ها فراهم کرده است و همچنین حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه تغییرات منفی را در متغیرهای مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی، افزایش میزان آلودگی آب، افزایش آلودگی هوا، تغییر میکرواقلیم یا هوا محلی، افزایش روند فرسایش خاک، از بین رفتن تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری، پرشدن دره‌ها و تخریب آبشارهای فصلی، دست‌اندازی به حریم منابع طبیعی، افزایش میزان زباله و مواد زائد بیرون از محدوده بافت کالبدی روستاها، انتشار بوهای ناخوشایند ناشی فاضلاب منازل و تأسیسات خدماتی - رفاهی، افزایش میزان ساخت‌وساز بی‌رویه و غیرمجاز بوجود آورده است.

کلیدواژگان: گردشگری روستایی، گردشگری پایدار، شهرستان بابل.

۱. دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

مقدمه

گردشگری فعالیتی پویا، پاک، رو به گسترش و یکی از بخش‌های مؤثر در اقتصاد ملی هر کشوری به‌شمار می‌رود. بنابراین، تمامی کشورها در پی استفاده از فرصت‌ها و مزایای فراوان حاصل از آن هستند تا به واسطه آن، رفاه نسبی را برای حال و آینده جوامع خود، رقم بزنند (زنگی‌آبادی و دیگران، ۱۳۸۵: ۸). صنعت گردشگری آنچنان در توسعه اجتماعی - اقتصادی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نامیده‌اند (مکیان و نادری بنی‌محمود، ۱۳۸۲: ۲۰۵). یکی از انواع گردشگری، گردشگری روستایی است. توسعه گردشگری در مناطق روستایی، یکی از راه‌های نجات روستاها از فقر، مهاجرت و مشکلات اجتماعی و اقتصادی به‌شمار می‌رود. در اکثر نواحی روستایی، به دلیل غالب بودن اقتصاد کشاورزی و آسیب‌پذیری آن، توجه به دیگر فعالیت‌های توسعه‌ای نظیر گردشگری به‌عنوان مکمل این بخش می‌تواند از جنبه‌های مختلف، تضمینی در بهبود شرایط زندگی روستاییان باشد (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰). واژه گردشگری روستایی مدت زیادی نیست که در دنیا مرسوم شده، اما با توجه به اینکه باعث رشد اقتصادی و ایجاد تنوع فعالیتی، اشتغال‌زایی و افزایش درآمد برای ساکنان روستایی می‌شود، از سوی جامعه بین‌المللی در سیاست‌های توسعه محلی و منطقه‌ای بر این امر بسیار تأکید شده است (مطیعی لنگرودی و نصرتی، ۱۳۹۰: ۷۰). در واقع رونق گردشگری در مناطق روستایی رهیافت جدیدی است که می‌تواند به افزایش سطح زندگی ساکنان کمک نماید و موجب تسریع بخش توسعه روستایی شود.

فعالیت اقتصادی روستاها در دهه‌های اخیر با روستاهای سنتی تفاوت‌های چشمگیری دارد. ویژگی عمده روستاهای سنتی ایران فعالیت اقتصادی مبتنی بر مزرعه است (اهلرس، ۱۳۷۱: ۱۱۰). اما روستاهای دهه‌های اخیر بر فعالیت‌های متعدد اقتصادی تمرکز دارند و گردشگری یکی از این فعالیت‌ها است. امروزه به دلیل اثرات چشمگیری که فعالیت‌های گردشگری در اقتصاد مناطق گردشگری برجای می‌گذارد. عدم درک اثرات گردشگری عاملی برای توسعه‌نیافتگی و پیامدهای این صنعت به‌شمار می‌رود. آثار توسعه گردشگری در نوشته‌های مختلف بیشتر تحت عنوان آثار اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و زیست‌محیطی هستند (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۸۸: ۲۵؛ کاوسی، ۱۹۹۵: ۱۳۰؛ خانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۴؛ علیزاده، ۱۳۸۱: ۵۵). با این حال در پژوهش حاضر بر اثرات زیست‌محیطی گردشگری روستایی

در روستاهای کوهپایه‌ای شیخ‌موسی، لهره، شالینگچال در شهرستان بابل تأکید شده و در پی پاسخ به این سؤال است که حضور گردشگران در مناطق روستایی مذکور چه تأثیری بر متغیرهای زیست‌محیطی مناطق روستایی داشته است؟

مبانی نظری

تعریفی که سازمان ملل براساس پیشنهاد کنفرانس بین‌المللی ترانسپورت در سال ۱۹۶۴ از گردشگر بیان می‌دارد چنین است که گردشگر کسی است که به‌منظور تفریح، بازدید از نقاط دیدنی، معالجه، مطالعه، تجارت، ورزش و یا زیارت به کشوری غیر از کشوری که در آن اقامت دارد سفر می‌کند مشروط بر اینکه حداقل مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از شش ماه بیشتر نباشد (دیباچی، ۱۳۷۱: ۱۴؛ گان و کلار، ۱۹۹۴: ۱۱۰ - ۸۵). گردشگری فعالیتی چند منظوره‌ای است که در مکانی خارج از محیط عادی گردشگر انجام می‌گیرد و مسافرت گردشگر بیش از یک سال طول نمی‌کشد و هدف تفریح، تجارت و یا فعالیت‌های دیگر است (سازمان جهانی توریسم، ۱۹۹۷). در این بین، امروزه روستاها به کانون تردد انسان‌هایی بدل شده‌اند که برای فرار از زندگی پرهیاهوی شهری و زندگی ماشینی، به روستاها سفر می‌کنند. لذا با توجه به دامنه تقاضا و نیازهای محیط روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه گذاشته است و روز به روز بر اهمیت و جاذبه خاص آن افزوده می‌شود. در فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، می‌توان گردشگری روستایی را ابزاری برای افزایش اشتغال محلی و بهبود کیفیت زندگی و در نتیجه، افزایش سطح رفاه اقتصادی و امکانات اجتماعی منطقه‌ای به حساب آورد (طالب و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۸ - ۲۷). گردشگری روستایی به‌طور مشخص از دهه ۱۹۵۰ به بعد گسترش یافت (رضوانی و صفائی، ۱۳۸۴: ۱۱۲) و از یک نگاه این شکل از گردشگری به‌عنوان یک کارکرد فراساختاری، می‌تواند از طریق مشارکت و وابستگی به سایر بخش‌های اقتصادی و فرهنگی جامعه گسترش و تداوم یابد و به نوبه خود در رشد و تعالی روستا و بالطبع گره‌خوردن آن با توسعه ملی نقش مهمی در فرایند توسعه کشور ایفا کند (شمس‌الدینی، ۱۳۸۹: ۹۶). گردشگری به‌طور اعم و گردشگری روستایی به‌طور اخص و محیط زیست به‌طور متقابل به یکدیگر وابسته‌اند (هتتر، ۱۹۹۷: ۱۶) از یک طرف محیط زیست با داشتن جاذبه‌های توریستی زمینه حضور گردشگران را فراهم می‌سازد و از طرف دیگر توسعه گردشگری می‌تواند آثار مثبت و منفی بر محیط زیست داشته

باشد (مهدوی، ۱۳۸۳: ۷۶). از این‌رو، مباحث گردشگری به‌طور اعم و گردشگری روستایی به‌طور خاص با رویکرد توسعه پایدار در ارتباط قرار می‌گیرد.

گردشگری پایدار یکی از پیامدهای روند تحولات دهه‌های اخیر کشور در سکونتگاه‌های روستایی است و عبارت است از گردشگری که نیازهای نسل حاضر را پاسخ دهد، بدون اینکه از ظرفیت‌های مربوط به نسل آینده برای پاسخگویی به نیازهای خود مایه بگذارد. گردشگری پایدار به نحوی برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود که بر محیط‌زیست، اقتصاد و فرهنگ و جامعه میزبان اثر منفی نگذارد. باتلر در سال ۱۹۹۳ گردشگری پایدار را گردشگری تعریف کرده است که بتواند در یک محیط در زمان نامحدود ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط زیست اجتماعی لطمه وارد نیابد (زاهدی، ۱۳۸۵: ۱۱۱؛ پیگ و کونل، ۲۰۰۹: ۳۸۹). برخی از اصول گردشگری پایدار شامل مشارکت، حضور ذی‌نفعان، ایجاد اشتغال برای افراد محلی، ارتباطات بازرگانی، پایداری منابع، هماهنگی در هدف‌ها، همکاری، ظرفیت تحمل، نظارت و ارزشیابی، پاسخگویی، آموزش و حفظ هویت می‌باشد (زاهدی، ۱۳۸۵: ۱۱۳؛ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۸۸: ۹).

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ محتوا از نوع کاربردی و از لحاظ ماهیت از نوع توصیفی - تحلیلی است. در نوشتار حاضر با انتخاب روستای شیخ‌موسی، لهه، شالینگچال به‌عنوان جامعه مورد تحقیق، اثرات زیست‌محیطی گردشگری روستایی بر روستاهای هدف مورد کنکاش قرار گرفته شده است. با استفاده از فرمول کوکران ۷۵ نفر از ساکنان بومی با سابقه سکونت بیش از پانزده سال و ۱۲ نفر از مسئولان شامل به‌ورزان، کارکنان بخشداری، مسئولان جنگل بانی و شوراهای روستا به شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده به‌عنوان افراد نمونه تحقیق انتخاب شده‌اند. داده‌های تحقیق به شیوه‌های کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است که در روش میدانی از پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده بهره گرفته شده است. سؤالات پرسشنامه با استفاده از طیف لیکرت و در پنج گویه، از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق تدوین شده است. در نهایت؛ در جهت تحلیل ارتباط میان روتق گردشگری روستایی به‌عنوان متغیر مستقل و وضع زیست‌محیطی به‌عنوان متغیر وابسته، در چارچوب نرم‌افزارهای Spss و Excel از آزمون آماری پیرسون استفاده شده است.

محدوده تحقیق بخش بند پی شرقی شهرستان بابل در استان مازندران است. این شهرستان ۶ بخش به اسامی بخش مرکزی، بخش بند پی شرقی، بند پی غربی، گتاب، لاله آباد، بابل کنار و همچنین ۱۳ دهستان است. روستاهای این بخش از نظر توپوگرافی مرکب از سه شکل جلگه‌ای، کوهستانی - جنگلی و کوهستانی ترکیب یافته‌اند. روستاهای شیخ‌موسی، لهه، شالینگچال روستایی هستند که در جنوب بخش بند پی شرقی در فاصله تقریباً ۷۰ کیلومتری شهرستان بابل قرار دارد. این سه روستا اگر چه روستاهای کوچک به‌شمار می‌روند و بی‌توجهی به آنها به فروپاشی روستاها می‌انجامد (برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به سعیدی، ۱۳۷۶: ۴۰۶ - ۴۱۳)، اما با داشتن جاذبه‌های گردشگری طبیعی و انسانی در دهه اخیر توانستند گردشگران را جذب کنند به‌نحوی جمعیت این روستاها در سالهای اخیر بیش از سه برابر شده است (جدول ۱).

جدول ۱: تغییرات تعداد خانوار روستاهای نمونه طی سال‌های ۱۳۹۰ - ۱۳۳۵

سال	شیخ‌موسی	لهه	شالینگچال
۱۳۳۵	۱۵	۱۸	۱۲
۱۳۴۵	۱۷	۱۸	۲۱
۱۳۵۵	۱۴	۲۱	۱۳
۱۳۶۵	۱۵	۲۹	۱۴
۱۳۷۵	۲۷	۳۶	۳۳
۱۳۸۵	۱۰۲	۹۶	۶۵
۱۳۹۰	۱۹۳	۱۶۵	۱۱۱

منبع: سالنامه آماری و خانه بهداشت، ۱۳۹۲

یافته‌های تحقیق

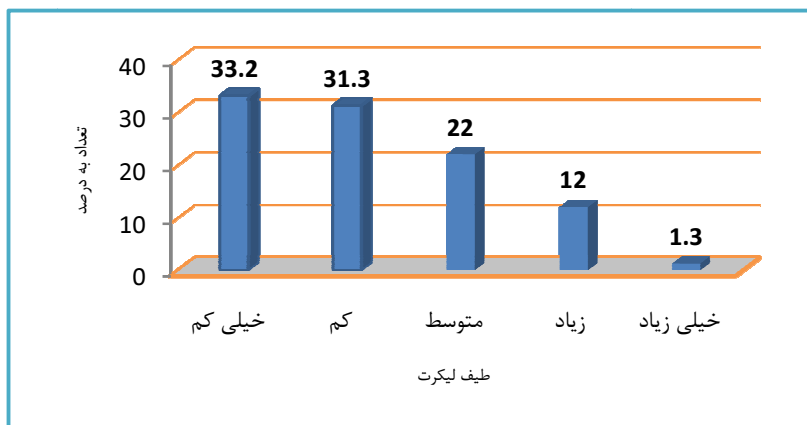
صنعت گردشگری در جهان امروز بخصوص در کشورهای در حال توسعه اثرات زیست محیطی مطلوب و نامطلوب بر پیرامون خود برجای گذاشته است. بررسی‌های اولیه نشان‌دهنده این است که شکل‌گیری پدیده گردشگری در عرصه روستاهای شیخ‌موسی، لهه، شالینگچال در کل فضای محیط‌زیست سستی روستاها را تغییر داده و به‌طور کل چشم‌اندازی متفاوت از چشم‌انداز

سابق روستایی به وجود آورده است. به عبارت دیگر ساختار فضایی روستاهای مورد مطالعه متأثر از تغییر ساختار اقتصادی دگرگون شده است و اگر ساختار فضایی، آرایش و سازمان پدیده‌های سطح زمین در اثر فعالیت فرایندهای طبیعی و انسانی دانسته شود (افراخته، ۱۳۸۷: ۵۱)، می‌توان نتیجه گرفت که ساختار فضایی روستاهای مورد مطالعه در سال‌های اخیر با ساختار فضایی سنتی تفاوت‌های بنیادین دارد.

در تحقیق حاضر، مسئولان پاسخگو شامل دو کارمند بخش داری، سه مامور اداره جنگل‌بانی، چهار شورا و سه به‌ورز می‌باشند که سابقه کار و شناخت کافی از منطقه مورد مطالعه دارند و همچنین روستاییان پاسخ‌دهنده به پرسشنامه شامل ۲۰ زن، ۵۵ مرد در سنین و تحصیلات مختلف هستند که بخاطر شناخت کافی از منطقه همه افراد نمونه از ساکنان بومی همان آنجا انتخاب شدند. برداشت‌های میدانی نشان می‌دهد گردشگری در روستاهای مورد مطالعه با دو هدف مذهبی و طبیعتگردی انجام می‌گردد. وجود زیارتگاه امامزاده عبدالله و شیخ موسی عامل جذب گردشگران مذهبی و مناظر طبیعی بکر و دست‌نخورده، آبشار، چشمه‌ها، حیات وحش، وجود ارتفاعات جهت کوه نوردی عامل جذب گردشگران با انگیزه طبیعتگردی می‌باشد.

مصاحبه با شوراهای روستاها بیانگر اینست که حدود ۶۰ درصد از گردشگران منطقه بومی و چهل درصد غیربومی هستند که تعداد این دسته از گردشگران روز به روز در حال افزایش است. بر طبق نظر مسئولان محلی در تحلیل آثار زیست محیطی گردشگری باید عامل بومی و یا غیربومی بودن را باید تا حدودی مؤثر دانست. چرا که، بیشتر افراد بومی ثروت زیادی جهت دست‌اندازی و برهم زدن چشم‌انداز طبیعی را ندارند و همچنین احساس مسئولیت و اطاعت از قوانین عرفی منطقه و دستور مسئولان محلی نظیر شوراها و اداره منابع جهت اجرای ضوابط ساخت‌وساز بیشتر از افراد غیربومی است (مصاحبه حضوری، ۱۳۹۲).

نتایج حاصل از پرسشنامه نشان می‌دهد که حدود ۶۵ درصد از ساکنان بومی مخالف حضور گردشگران غیربومی هستند که دلیل اصلی را بخاطر عدم رعایت و نادیده گرفتن سنت‌های فرهنگی، معیشت اقتصادی و برهم زدن آرامش روحی و روانی ذکر کرده‌اند و عده‌ای هم عواملی نظیر رونق اقتصادی و از انزوا خارج شدن روستا از لحاظ اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را دلیلی موجه برای حضور بیش از بیش گردشگران دانسته‌اند (بررسی‌های میدانی، ۱۳۹۲).

نمودار ۱: توزیع نظرات پاسخ‌گویان در مورد اندازه تأثیر مثبت حضور گردشگران بر روستاهای نمونه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

جدول ۲: اثرات گردشگری بر روستاها

پاسخ‌های ساکنان روستاهای مورد بررسی					اثرات مثبت یا منفی گردشگری
۲۰	۲۵.۷	۲۵.۲	۱۴.۱	۱۴.۸	افزایش آگاهی زیست محیطی
۸.۱	۴۴.۸	۲۱.۱	۱۸.۴	۷.۲	بهبود شبکه معابر داخل روستا
۲۸	۲۵.۱	۲.۹	۱۲.۵	۱۴.۲	افزایش جاذبه بصری با بهبود معماری روستایی
۱۲.۸	۳۹.۹	۲۹	۱۵.۳	۳	بهبود کیفیت ساختمان‌های مسکونی
۲۴.۲	۳۰.۲	۲۶.۲	۵.۶	۱۳.۳	بهبود کیفیت بناهای مذهبی
۳.۲	۲۸	۶	۶۱.۴	۱.۳	بهبود وضعیت دفن بهداشتی زباله‌ها
۱.۳	۱۲	۲۲	۳۱.۳	۳۳.۲	افزایش کیفیت محیط‌زیست
۲۰	۴۵.۸	۱۹	۱۵.۱	۰	تخریب مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی
۳۰.۱	۴۲.۶	۹.۶	۹.۵	۸	افزایش میزان آلودگی آب
۱۶.۲	۳۸.۵	۱۲.۱	۲۹.۱	۳.۹	افزایش آلودگی هوا
۷.۶	۳۵.۹	۳۵.۲	۱۵.۵	۵.۶	تغییر میکرو اقلیم یا هوا محلی
۱۱	۳۲	۲۶.۵	۲۹.۳	۱	افزایش روند فرسایش خاک
۷	۳۹.۳	۳۱	۲۲.۵	۰	از بین رفتن تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری
۱۹	۲۳	۵.۹	۴۲.۱	۹.۸	پرشدن دره‌ها و تخریب آبشارهای فصلی
۱۶.۵	۶۲.۳	۱۱.۸	۹.۲	۰	دست‌اندازی به حریم منابع طبیعی
۴۳	۳۶.۶	۲۰.۲	۱۰.۲	۰	افزایش میزان زباله و مواد زائد
۲۵.۳	۲۹.۲	۲۰	۲۰.۲	۵.۲	تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی
۱۴.۶	۳۶	۱۴.۵	۱۱	۲۳.۸	انتشار بوهای ناخوشایند فاضلاب ناشی از امکان تفریحی
۱۴.۶	۳۹	۲۱.۴	۲۵	۰	ایجاد سرو صدا
۱۵.۵	۵۶.۳	۱۲.۲	۱۲.۸	۰	افزایش میزان ساخت‌وساز بی‌رویه و غیر مجاز
۴۰.۵	۴۸.۱	۷.۹	۲	۱.۳	کاهش کیفیت محیط زیست روستا

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

از پاسخگویان در زمینه تأثیرات مثبت و منفی حضور گردشگران روستایی به‌طور کلی سوال شده است که آیا در مجموع گردشگری روستایی تأثیر مثبت بر عرصه‌های محیط زیست داشته یا خیر؟ حدود ۳۳.۲ درصد خیلی کم، ۳۱.۳ درصد کم، ۲۲ درصد متوسط، ۱۲ درصد زیاد و ۱.۳ درصد خیلی زیاد را عنوان نموده‌اند (نمودار ۱).

در ادامه پس از تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS ارتباط بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد آزمون قرار گرفته است و مشخص شده است که حضور گردشگران روستایی بر بعضی از متغیرهای زیست محیطی تأثیر مثبت و بر بعضی از متغیرهای زیست محیطی روستاهای نمونه تأثیر منفی گذاشته است.

اثرات مثبت زیست محیطی گردشگری روستایی: بررسی‌ها نشان داده است حضور گردشگران روستایی در روستاهای نمونه موجب تقویت و ارتقاء سطح آگاهی زیست محیطی روستاییان شده است. چراکه آزمون معنی‌داری پیرسون با سطح معنی‌داری ۰.۳۳ ($\text{sig}=0.33$) میزان همبستگی ۰.۶۱ را بین این دو متغیر نشان می‌دهد که بیانگر شدت همبستگی تقریباً بالا می‌باشد. در حقیقت تعامل روستاییان با گردشگران و جدی گرفتن مسایل زیست محیطی از سوی مسئولان محلی موجب احساس مسئولیت بیشتر روستاییان نسبت به مسایل زیستی پیرامون آنها شده است و در واقع حضور گردشگران موجب آگاه‌سازی روستاییان نسبت به اهمیت مسایل زیست محیطی شده است. از جمله تأثیرات مثبت رونق گردشگری تأثیر آن بر کیفیت شبکه معابر بوده است، به‌نحوی که سطح معنی‌داری برابر ۰.۳۲ ($\text{sig}=0.32$) و ضریب همبستگی ۰.۸۹ شدت همبستگی بالا را بین این دو متغیر بیان می‌دارد.

یافته‌ها نشان می‌دهد دو متغیر کیفیت جاذبه بصری با بهبود معماری روستایی و وضع استحکام و ایمنی ساختمان‌های مسکونی در نتیجه حضور گردشگران ارتقاء یافته است؛ چراکه تجزیه و تحلیل آماری سطح معنی‌داری و ضریب همبستگی مشابه - به ترتیب برابر با ۰.۴۲ و ۰.۷۸ ($\text{sig}=0.42$) - را در این دو مورد نشان می‌دهند. مقدار شدت بالای همبستگی نشان از ارتقاء کیفیت خانه‌های روستایی چه به لحاظ ایمنی و استحکام و چه به لحاظ زیبایی‌های چشمی دارد.

از آنجا که بخشی از گردشگران با انگیزه مذهبی (با توجه به وجود بقاع متبرکه) و یا مذهبی - طبیعت‌گردی به این روستاها سفر می‌کنند. در واقع می‌توان گفت عامل اولیه رونق گردشگری در این مناطق وجود مناطق متبرکه است. در پرسش از اینکه حضور گردشگران تا چه حدی بر ارتقاء کیفیت بناهای مذهبی اعم از بناهای متبرکه نامبرده و مساجد و حسینیه‌ها مؤثر بوده است؛ نزدیک به صددرصد پاسخگویان تأثیر متوسط به بالا را اظهار داشته‌اند. مقدار ضریب همبستگی حدود ۰.۴ می‌باشد و شدت همبستگی بین دو متغیر حضور گردشگران و ارتقاء کیفیت بناهای مذهبی برابر ۰.۶ می‌باشد. خارج شدن از انزوای فیزیکی و اجتماعی و تبلیغات موجب جذب هرچه بیشتر گردشگران به‌طور اعم و گردشگران مذهبی بطور اخص شده است.

دفن صحیح بهداشتی زباله در روستاهای مورد بررسی متغیری است که بنظر می‌رسد با حضور گردشگران روستایی در روستاهای نمونه صورت گرفته است. بنا به اظهارات ماموران بهداشتی مرکز بهداشت بندپی شرقی هر چند هنوز دفن زباله به‌طور کامل انجام نمی‌شود و با توجه به حجم ورود گردشگران و ساخت‌وساز غیرقانونی فرآیند فعلی جمع‌آوری و دفن زباله به‌طور ناقص انجام می‌گیرد اما با حضور گردشگران این فعالیت‌ها قوت پیدا کرده است. سطح معنی‌داری بین دو متغیر دفن و گردآوری بهداشتی زباله و حضور گردشگران روستایی در حدود ۰.۴۱ می‌باشد و ضریب همبستگی ۰.۳۲ می‌باشد که از نظر شدت در حد متوسط می‌باشد.

اثرات منفی زیست‌محیطی گردشگری روستایی: وظیفه برنامه‌ریزان گردشگری این است که با به حداقل رساندن تأثیرات منفی گردشگری بر محیط زیست و بهم ریختگی که برای جوامع محلی ایجاد کرده، به فواید آن امیدوار باشد و علاقمندان گردشگری، مخصوصاً آنهایی که برای گذران تعطیلات کوتاه‌مدت و بلندمدت در آنجا اقامت می‌کنند را برقرار نگه دارند (قرخلو و دیگران، ۱۳۸۸: ۳). بررسی‌ها نشان می‌دهد که مناظر و چشم‌انداز طبیعی روستاهای نمونه با ورود گردشگران درحال تخریب روزافزون است. سطح معنی‌داری در این مورد برابر با ۰.۰۱ است و شدت همبستگی این دو متغیر ۰.۶۳ است که بیانگر تأثیرگذاری قوی حضور گردشگران بر مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی روستاها می‌باشد. مصاحبه با ماموران اداره جنگلبانی این مسئله را آشکار می‌کند که هر ساله شمار زیادی خانه‌های ویلایی در مناطق بکر و بدون هرگونه برنامه‌ریزی ساخته می‌شود که روزه روز بر چشم‌انداز طبیعی روستاها کاسته شده و نمودی

لجام گسیخته از ساخت‌وسازهای روستایی ظاهر شده است.

از جمله عناصر مهم جذب گردشگر در مناطق مورد مطالعه وجود چشمه‌های فراوان و رودخانه‌ها است با اینحال، مسئولان بهداشتی روستاهای نمونه اظهار داشته‌اند که آلودگی آب در معرض هشدار جدی است. ارتباط بین حضور گردشگران و آلودگی منابع آبی ارتباط مستقیم و معنی‌دار است به نحوی شدت همبستگی با مقدار ۰.۸۲ شدت همبستگی بسیار قوی را در این مورد بیان می‌دارد. پیوستن فاضلاب‌های خانگی به رودخانه‌ها و چشمه‌ها، وجود آشغالها مانند پلاستیک و ...، ایجاد خانه‌های جدید در قسمت سرچشمه‌های آب‌های جاری موجود از جمله مشکلات زیست‌محیطی مربوط به آب می‌باشد. در تحلیل معنی‌داری ارتباط دو متغیر مستقل آلودگی هوا و تغییر میکرواقلیم یا هوا محلی با حضور گردشگران چنین برداشت می‌شود که دو متغیر مذکور ارتباط معناداری با حضور گردشگران در روستاهای نمونه دارد، چرا که میزان سطح معنی‌داری برابر با ۰.۰۴۳ می‌باشد که ضریب همبستگی برابر ۰.۲۸ می‌باشد که شدت نسبتاً ضعیفی را نشان می‌دهد. همچنین در نتیجه تجزیه و تحلیل آماری داده‌های حاصل از پرسشنامه بین دو متغیر فرسایش خاک و افزایش حضور گردشگران با میزان سطح معنی‌داری ۰.۰۴۳ ارتباط معنی‌دار وجود دارد و میزان ضریب همبستگی نیز برابر با ۰.۶۱ است که بیانگر شدت همبستگی قوی بین این دو متغیر است.

از بین رفتن تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری از جمله مواردی است که در بررسی مسائل زیست‌محیطی ناشی از حضور گردشگران باید بررسی شود چراکه؛ با افزایش جمعیت و تراکم ساخت‌وسازها چگونگی ترکیب گونه‌های گیاهی و جانور تغییر پیدا کرده است. سطح معنی‌داری ضریب همبستگی پیرسون مقدار ۰.۰۲۹ را نشان می‌دهد که مقدار شدت این همبستگی با عدد ۰.۵۸ بیانگر تأثیرگذاری نسبتاً قوی حضور گردشگران بر تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری می‌باشد. سطح معنی‌داری میان افزایش میزان زباله و مواد زائد بیرون از محدوده بافت کالبدی روستاها و حضور گردشگران روستایی با مقدار ۰.۰۲ و با شدت همبستگی ۰.۳۹ بیانگر تأثیر منفی رشد گردشگری بر مناطق روستایی مورد مطالعه می‌باشد. تجمع زباله‌ها در مسیر جاده و در داخل بافت روستا معضلی است که در سال‌های اخیر شدت گرفته است (مصاحبه حضوری، ۱۳۹۲).

یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های میدانی، معنی‌داری ارتباط میان تغییر کاربری زمین و حضور

گردشگران و شدت همبستگی قوی میان این دو متغیر را نشان می‌دهد؛ چراکه سطح معنی‌داری برابر با ۰.۰۳ و ضریب همبستگی برابر با ۰.۸ می‌باشد. از آنجا که شغل غالب در بومیان روستاهای مورد مطالعه دامداری می‌باشد این امر بر کیفیت و کمیت دامداری منطقه تأثیرگذار بوده است و به نحوی که بر طبق اظهارات دامداران منطقه، آنها در سال‌های اخیر نمی‌توانند همانند گذشته براحتی دام‌ها در مراتع رها کنند. عواملی مانند ازدحام جمعیت، عدم وجود امنیت، وجود زباله‌ها در مراتع و کم شدن مراتع از جمله موارد هستند که موجب عدم رضایت دامداران شده است (مصاحبه حضوری، ۱۳۹۲).

در نهایت تحلیل داده‌های حاصل از پرسش این سوال که "به‌طورکلی حضور گردشگران روستایی تا چه اندازه بر کاهش کیفیت محیط زیست روستایی تأثیرگذار بوده است؟" نشان می‌دهد بین حضور گردشگران روستایی در روستاهای مورد مطالعه با کیفیت محیط زیست روستایی ارتباط معنی‌دار و مستقیم وجود دارد؛ به‌نحوی که میزان سطح معنی‌داری برابر با ۰.۰۴۱ و ضریب همبستگی برابر با ۰.۶۱ می‌باشد.

جدول ۳: آزمون معنی‌داری میان حضور گردشگران روستایی و متغیرهای زیست‌محیطی

ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری	گویه‌ها
۰.۶۱	۰.۳۳	افزایش آگاهی زیست‌محیطی
۰.۸۹	۰.۳۲	بهبود شبکه معابر داخل روستا
۰.۷۸	۰.۴۲	افزایش جاذبه بصری با بهبود معماری روستایی
۰.۷۸	۰.۴۲	بهبود کیفیت ساختمان‌های مسکونی
۰.۶	۰.۴	بهبود کیفیت بناهای مذهبی

منبع: بررسی‌های میدانی، ۱۳۹۲

نتیجه‌گیری

گردشگری اثرات مختلف بر محیط روستا باقی می‌گذارد. در این پژوهش آثار زیست‌محیطی حضور گردشگران به مناطق روستایی بخش بندپی شرقی در سه روستای شیخ‌موسی، لهره و شالینگچال مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که متغیرهایی نظیر افزایش آگاهی زیست‌محیطی، بهبود شبکه معابر داخل روستا، افزایش جاذبه بصری و بهبود

معماری روستایی، بهبود کیفیت ساختمان‌های مسکونی، بهبود کیفیت بناهای مذهبی و بهبود وضع دفن بهداشتی زباله‌ها از نتایج مثبت گردشگری در نقاط روستایی مورد مطالعه بوده است. حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه تغییرات منفی را در متغیرهای مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی، افزایش میزان آلودگی آب، افزایش آلودگی هوا، تغییر میکرواقلیم یا هوا محلی، افزایش روند فرسایش خاک، از بین رفتن تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری، تخریب منابع طبیعی، افزایش میزان زباله و مواد زائد بیرون از محدوده بافت کالبدی روستاها و افزایش میزان ساخت‌وساز بی‌رویه و غیرمجاز به وجود آورده است. این یافته با نتایج تحقیق قدمی و همکاران، ۱۳۸۹؛ قرخلو و همکاران، ۱۳۸۸؛ خانی و همکاران، ۱۳۸۸؛ علیقلی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۶؛ رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴ همسو می‌باشد که بر پیامدهای منفی ناشی از حضور گردشگران تأکید دارند. اهمیت این پیامد منفی به اندازه‌ای است که می‌تواند سایر آثار مثبت توسعه گردشگری را تحت‌شعاع خود قرار داده و آن‌ها را خنثی نماید. امروزه، این امر کاملاً بدیهی است که تخریب و آلودگی محیط زیست می‌تواند پایداری مناطق روستایی را به مخاطره اندازد و زمینه را برای نابودی این سرمایه طبیعی فراهم آورد. بنابراین به نظر می‌رسد که اگر چه توسعه توریسم (بدون برنامه‌ریزی‌های قبلی در جهت حفظ و حمایت محیط زیست) می‌تواند در کوتاه مدت، منافع اقتصادی بسیاری برای جامعه میزبان به همراه داشته باشد، اما در بلندمدت می‌تواند خسارت‌های سنگینی را به روستا و منابع طبیعی آن وارد سازد.

منابع

۱. افراخته، حسن (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی، گنج هنر، تهران؛
۲. اهلرس، اکارت (۱۳۷۱)، روستای ایرانی: یک عرصه اجتماعی - اقتصادی، ترجمه عباس سعیدی، در جشن نامه دکتر محمدحسن گنجی، گیاشناسی، تهران؛
۳. داورخانی، فضیله؛ قاسمی، ابوطالب و قنبری‌نسب، علی (۱۳۸۸)، بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستای چمخاله، شهرستان لنگرود)، جغرافیای انسانی، سال ۱، شماره ۴، صص ۶۴-۵۱؛
۴. دیبایی، (۱۳۷۱)، شناخت جهانگردی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم؛
۵. رضوانی، محمدرضا و صفایی، جواد (۱۳۸۴)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۴، صص ۱۲۱-۱۰۹؛
۶. زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۵)، مبانی گردشگری و اکوتوریسم پایدار، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول؛
۷. زنگی‌آبادی، علی و دیگران (۱۳۸۵)، جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام‌نور، چاپ ششم، تهران؛
۸. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور، معاونت سرمایه‌گذاری و طرح‌های توسعه گردشگری (۱۳۸۸)، مطالعات طرح راهبردی و ساختاری روستای هدف گردشگری زمان آباد، مهندسین مشاور ایده‌پردازان توسعه، پاییز ۸۸؛
۹. سعیدی، عباس (۱۳۷۶)، ضرورت آرایش مکانی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی در راستای ساماندهی روستاهای پراکنده، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران؛
۱۰. شمس‌الدینی، علی (۱۳۸۹)، گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه روستایی نمونه موردی: روستای فهلیان، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱، ۹۵-۱۰۷؛
۱۱. طالب، مهدی؛ بخشی‌زاده، حسن و میرزایی، حسین (۱۳۸۷)، مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران، روستا و توسعه، شماره ۴، صص ۵۵-۲۵؛
۱۲. عزیززاده، کتایون (۱۳۸۱)، اثر حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی، مطالعه موردی: بخش طرقله در شهرستان مشهد، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴، بهار ۱۳۸۲؛
۱۳. علیقلی‌زاده، ناصر؛ بدری، علی، و فرجی سبکیار، حسنعلی (۱۳۸۶)، نگرش جامعه‌میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان نوشهر،

- روستا و توسعه. سال ۱۰، شماره ۱؛
۱۴. قدمی، مصطفی؛ علیقلی‌زاده، ناصر و بردی آنا مرادنژاد، رحیم (۱۳۸۹)، بررسی نقش گردشگری در تغییرات کاربری اراضی مقصد (نمونه مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان نوشهر)، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال ۱؛
۱۵. قرخلو، مهدی و دیگران (۱۳۸۸)، اثرات زیست‌محیطی گردشگری بر سواحل شهر رامسر، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره سوم، تابستان ۱۳۸۸؛
۱۶. مطیعی لنگرودی، سیدحسن و ماهره نصرتی (۱۳۹۰)، امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران (بخش کاکانرود شهرستان تالش)، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، شماره ۱، ۶۹-۸۴؛
۱۷. مکیان، سیدنظام‌الدین و نادری بنی‌محمود (۱۳۸۲)، بررسی گردشگری خارجی در شهرستان یزد، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۶؛
۱۸. مهدوی، مسعود؛ مجتبی، قدیری معصوم و نسرین قهرمانی (۱۳۸۷)، اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستایان دره کن و سولقان، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۲، ۳۹-۶۰؛
19. Cavacy, C. (1995), Rural tourism: The creation of new tourist spaces, in A. Matanari & A. Williams (eds) *European tourism: Regions, spaces and restructuring*, chichester: John Wily & Sons. P 129-149;
20. Page, s. Connell, j. (2009), *Tourism: A Modern Synthesis*, Cengage, UK, London;
21. www.worldtourismorganization.com, 1997.